

ПЕРЕКЛАД АРХАЇЗОВАНОЇ ГРУПИ ДІЄСЛІВ

У статті досліджені особливості перекладу англійських архаїчних дієслів українською мовою. Розглядаються найбільш вдалі лексичні трансформації, що трапляються в українських перекладах. Запропоновано шкалу оцінки перекладу архаїчних дієслів, яка враховує передачу їх основних функцій.

Ключові слова: *архаїчні дієслова, архаїзми, застаріла лексика.*

В статье рассматриваются особенности перевода архаических глаголов на украинский язык. Рассматриваются наиболее удачные лексические трансформации, встречающиеся в украинских переводах. Предлагается шкала оценки перевода архаических глаголов, которая учитывает передачу их основных функций.

Ключевые слова: *архаические глаголы, архаизмы, устарелая лексика.*

This research studies main specificities of translating archaic verbs from English into Ukrainian. It concerns the most successful lexical transformations which occur in Ukrainian versions of archaic verbs translation. We suggest scale for evaluating their translation, which takes into account their main functions. We also define main tendencies for translating archaic verbs.

Key words: *archaic words, archaisms, obsolete words.*

Актуальність теми зумовлена потребою розробки нових підходів до перекладу художніх творів, що містять історично марковану лексику.

Метою статті є дослідити відповідність способів перекладу ефективності відтворення їх функцій як архаїзмів. **Предметом** дослідження є лексичні трансформації, що виникають при перекладі архаїчних дієслів у стилізованому під старовину художньому тексті. **Об'єктом** дослідження є варіативність відтворення архаїзованих лексичних одиниць в перекладному творі. **Матеріалом** дослідження є художні твори англійської літератури періоду 18 століття та їх переклади українською. **Наукова новизна** дослідження – у визначенні пріоритетності практичних завдань при перекладі архаїчних дієслів та можливих способів їх реалізації.

З питанням перекладу архаїзованих дієслів в першу чергу пов'язане питання про збереження їх самобутності, зумовленої темпоральним сегментом слова, а саме: експресивних функцій, їх ролі, як ключових елементів діалогу та елемента, що створює динаміку подій, утворює розвиток сюжету.

Слід розглянути переклад найбільш розповсюджених архаїчних дієслів. Такими є морфологічні архаїчні форми дійсного способу у другій і третій особах однини, що утворюються за допомогою закінчень -st та -th: seest (to see), hearest (to hear), wast (to be), sittest (to sit), Lookest (to look), knowest (to know), dost (to do), canst (can), tellest (to tell), woudst (would), wert, art (to be), didst (to do), shalt (shall), darest (to dare), coudst (could), mournest (to mourn).

Переклад архаїчних дієслів привертає увагу перекладача можливістю чи неможливістю відтворення їх хронологічного елементу, завдяки якому вони складають архаїзований фон твору, відтворюють приналежність дійової особи до певного часового періоду або створюють стилістично забарвлений відтінок твору.

Слід враховувати, що **дійовим особам прозових творів** властиво особливо експресивно та вагомо висловлювати свою думку за допомогою архаїчних дієслів, запитувати думку інших, звертатися за допомогою до інших персонажів щодо вирішення якогось питання:

“Richard arise from his bed, **sayest** thou?” [9:236]

Важливим елементом, на який слід звертати увагу при перекладі **віршу** з архаїчними елементами, є експресивність **слів автора**, з метою виказати своє ставлення, наприклад, поважливе, охарактеризувати основний персонаж. У поезії використовуються архаїзовані дієслова, як засіб творення риторичних звертань до читача: “Thou knowest the prayers and vigils of my youth.”[7:12],

Архаїзовані дієслова **посилено** реалізують функцію відтворення динаміки подій твору, епізоду чи думки; спонукання чи заклику до дії у промові чи діалогічному мовленні; функцію зображення душевного стану чи відчуття особи, є **сильним експресивним засобом** і містять вагому інформацію про ціль висловлювання [3; 4].

Ефективність передачі часової інформації архаїчних дієслів у перекладі може бути досліджена за допомогою схематичної шкали, що градуєє ступінь її відтворення: архаїзація лексичного елементу у перекладі – модернізація та передача деяких основних функцій – нівелювання, втрата лексичного елементу. Під модернізацією розуміється передача архаїчного елементу сучасним лексичним відповідником та втрата хронологічної інформації при передачі лексичної одиниці будь-яким способом.

Варіативність та ефективність перекладу за ступенем відтворення експресивних функцій архаїзмів простежується наступною схемою: відповідне відтворення емфатичної ролі – посилення емфатичної функції у перекладі – заміна емфатичної функції, відтворення – послаблення емфатичної функції.

Розглянемо приклади та прийоми перекладу архаїзованих дієслів з різним результатом за ступінню передачі часових та експресивних властивостей архаїзованого дієслова.

Архаїзовані дієслова можуть перекладатися **еквівалентами їх сучасних відповідників** зберігаючи лексичне значення та втрачаючи архаїчну семантику:

“ “Thou **sayest** well”, said king Richard ...” [9:136]

“– Добре кажеш, – мовив Річард” [1:129]

“which is, as thou well **sayest**, ...” [9:150]

“як кажеш ...” [1:149] – Спостерігаємо переклад архаїзму *функціональним аналогом* при цьому відбувається модернізація архаїчного елемента.

Сучасним лексичним відповідником часто перекладається дієслово knowest:

“Ah from a little child , Thou **knowest** soul how to me all sounds became music” [7:23]

“– Ах іще змалу ... Ти знаєш, душе, звуки музикою стали для мене” [5:36].

“And thou **knowest**, and hast thyself seen, ...” [7:91]

“Але ж ви знаєте також і самі, ... ” [5:70] – результатом є осучаснення архаїчного елемента за допомогою *функціонального аналогу*.

У поетичних та прозових творах зустрічаються архаїчні форми другої особи однини у поєднанні з займенниками “thou” “thee” “thine” “thyself” тощо, утворюючи синтаксичні архаїчні конструкції у яких дієслово майже завжди передує присудку, на зразок quoth he. Така архаїчна частина запитання часто передається сучасним функціональним лексичним відповідником із займенником:

““What sayest thou?” exclaimed the king, in a tone which might have waked the dead’ [9:87].

“– Що ти кажеш? – закричав Ричард страшним голосом з подиву та гніву” [1:79].

А також сучасним лексичним відповідником, зі втратою займенникового елемента:

“What **sayest** thou – ha?” [9:39]

“Що кажеш?” [1:58]

При використанні такого прийому спостерігається часткова втрата експресивної вагомості слова, також відбувається модернізація.

У перекладі може спостерігатися трансформація при якій акцентовано відтворюється експресивна функція архаїчних дієслів, *компенсацією* у наступному окличному реченні. Результатом такого перевтілення емотивного компоненту є також втрата арх. семантики:

“... and take heed what thou **sayest** for this is no subject for buffoonery” [9:63].

“Будь обережний, знай, що мені це дуже важливо. **Жодних жартів!**” [1:87]

При перекладі архаїчного дієслова thinkest: також спостерігаємо нівелювання його архаїчного значення при трансформації *смислового розвитку*:

“**Thinkest** thou I tell thee an untruth when I say that I, ... ?” [8: 34]

“Кажу знову, я та п’ятсот моїх ... ” [2:29] Емфатична функція архаїзму в даному випадку збережена.

Функціональний аналог і, як результат, модернізацію архаїзованого дієслова знаходимо у перекладі архаїчної синтаксичної конструкції

дієслово перед присудком. А також спостерігаємо стилістичне посилення, що звучить як розповідне окличне речення:

““Ha! **sayest** thou?” said the proud Baron de Vaux ...” [9:43]

“– Он як? Так ти кажеш take! – закричав гордий Мілтон” [1:47]

До групи архаїчних дієслів, що зазнають найбільших втрат при перекладі в результаті відсутності відповідників слід віднести Woudst, coudst:

““What wouldst thou tell me?”” [8:17]

“– Та що ти розповідаєш!” [2:13]

Хоча випадки такого перекладу можна назвати вдалими, з огляду на те, що важлива функція архаїзованого елемента – експресивна передається досить влучно, спостерігається відтворення стилістичної функції експресивного елемента та відбувається її компенсація на рівні речення завдяки його окличній формі.

Наразі у випадках коли відбувається лексична заміна сучасним дієсловом іншого значення, тобто застосовується прийом смислового розвитку та відбувається нівелювання архаїчного елемента може спостерігатися стилістичне послаблення експресивної функції у перекладі:

“Richard arise from his bed, **sayest** thou?” [8:86]

“Ти думаєш, Річард видужає?” [2:70] – в даному випадку такий прийом перекладу є виправданим та конструктивним.

Як можливість відтворити основні функції архаїзованої лексичної одиниці слід розглядати незвичний порядок слів у перекладі: “**Verily**, Sir Knight, you have spoken well – your genealogy may be dreaded and hated, but it cannot be contemned” [9:28].

– **Верно ты говоришь**, мой рыцарь: твоя родословная может внушать ужас и ненависть, но ее нельзя презирать [6:18].

Найбільш вдалими можна вважати способи перекладу при яких можливим було б збереження архаїчної прикмети, хоча спостерігалася б втрата семантичного значення слова :

“thou speakest in ignorance, ...” [9:18]

“... бо таємний еси ” [1:11] – В даному разі спостерігаємо **архаїзацію** за допомогою трансформації цілісного перетворення. На жаль, такі випадки є рідкісними, але мають бути в арсеналі перекладача як ті що найкраще передають часову інформацію.

Ще для цілого ряду випадків характерна така ж закономірність. Розглянемо варіант перекладу архаїчних форм дієслова бути. Дієслово “**art**” використовується в якості допоміжного дієслова для побудови архаїчної форми доконаного виду із дієсловами руху і стану, а також як особова форма смислового дієслова “бути”. В українській мові доконаний вид передається синтетично: “є” :

“Centuries after thou **art** laid in thy grave ...” (“passage to India”) [7:180]

“– Вже століття минули, як ліг ти в могилу ...” (“Мандрую до Індії”) [5:162].

В арсеналі архаїчних засобів можливих для застосування в українських перекладах представлена досить широко лексика різного походження: граматичні варіанти дієслова бути: я єсмь, ти єси, вони суть, що використовуються у поетичній урочистій мові; стилістично забарвені: йняти, ректи, одкрию; давні форми на –іте: бережіте, скажіте, принесіте, возложіте; скорочені форми дієслів: колахать, знать; інші групи архаїчної лексики: глаголити, возвістити. Така лексика потенційно могла б відтворювати архаїчні елементи оригіналу, але перекладач повинен обережно вживати архаїзуючу лексику зважаючи на її старослов'янські конотації та часте використання в іронії.

Архаїзуючі дієслова є експресивно насиченими архаїчними елементами творів і при перекладі часто зазнають втрат їх стилістичного експресивного забарвлення та часової семантики, яка є невід'ємним засобом прояву їх емпатичної функції. Найбільш ефективними, водночас найбільш рідкісними є випадки коли при перекладі зберігається архаїчна прикмета, хоча втрачається семантичне значення слова. Таким випадкам відповідає прийом цілісного перетворення та відтворення архаїчної семантики при використанні незвичного архаїчного порядку слів.

Випадкам втрати архаїчної семантики та збереження у перекладі експресивного елемента, що є менш ефективними ніж попередні відповідають трансформації: знаходження функціонального відповідника, цілісного перетворення, антонімічного перекладу, компенсації, смислового розвитку. Такими ж за оцінкою ефективності є випадки вилучення архаїзації, коли зберігається експресивний елемент.

Повна втрата при стилістичному послабленні експресивної функції при перекладі архаїзуючих дієслів є найменш ефективним способом їх перекладу, хоча слід зауважити, що повна втрата архаїчного елемента є іноді конструктивним елементом перекладу.

Архаїчні дієслова, архаїзм, архаїчна лексика.

Архаические глаголы, архаизм, архаическая лексика.

Archaic verbs, archaism, archaic vocabulary.

Література

1. *Скотт В.* Квентін Дорвард / Вальтер Скотт. – К. : “Дитвидав” ЦК ЛКСМУ 1937. – 132 с.
2. *Скотт В.* Талісман / Вальтер Скотт ; [пер. Н. Ткаченко-Ходкевич]. – Харків : Рух, 1930. – 183 с.
3. *Дудик П. С.* Стилістика української мови : [навч. посібник] / П. С. Дудик. – К. : Академія, 2005. – 386 с.
4. *Кравець Л. В.* Стилістика української мови. Практикум / Л. В. Кравець. – К. : Вища школа, 2004. – 200 с.
5. *Уйтмен У.* Листя трави / Уолт Уйтмен. – К. : Дніпро, 1969. – 196 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

6. *Scott W.* Квентин Дорвард / Вальтер Скотт. – М. : Правда, 1990. – 477 с.
7. *Whitman W.* The Complete Poems / Walt Whitman. – L. : Penguin Classics, 1986. – 892 с.
8. *Scott W.* The Talisman [Електронний ресурс] / Walter Scott. – Режим доступу : <http://tismn10.txt>.
9. *Scott W.* Quentin Durward [Електронний ресурс] / Walter Scott. – Режим доступу : <http://arthurwendo.ver.com/arthurs/scott/durwrd10.html>